

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.34>

ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ: ПРАВА ВКЛАДНИКІВ ТА ОБОВ'ЯЗКИ БАНКІВ

Шемет Д.С.,

студентка 3 року навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» факультету слідчої та детективної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Шемет Д.С. Договір банківського вкладу: права вкладників та обов'язки банків.

Стаття присвячена ґрунтовному аналізу правової природи договору банківського вкладу, його значенню у правовому регулюванні взаємовідносин між вкладниками та банками, а також практичним аспектам реалізації сторонами своїх прав і обов'язків. Особлива увага приділена правам вкладників, включно з правом на повернення вкладу, отримання нарахованих відсотків, належного захисту в разі порушення банком умов договору чи законодавства. Розглянуто механізми гарантування вкладів фізичних осіб, роль державних інститутів у їх забезпеченні, а також вплив фінансового моніторингу на дотримання прав вкладників.

Окрему увагу зосереджено на обов'язках банків, серед яких своєчасне виконання договірних зобов'язань, правильне нарахування відсотків за погодженими умовами, забезпечення клієнтів повною та прозорою інформацією про умови договору, дотримання стандартів фінансової безпеки, а також вимог чинного законодавства. Стаття включає розгорнутий аналіз нормативно-правового регулювання банківських вкладів в Україні, підкреслюючи важливу роль Національного банку України у встановленні відповідних стандартів та правил для банківських установ.

Додатково розглянуто ключові аспекти судової практики, що висвітлюють найбільш поширені конфлікти між банками та вкладниками, зокрема щодо дострокового повернення коштів, змін умов договору в односторонньому порядку, неналежного інформування клієнтів про ризики, а також невиконання банками своїх зобов'язань. Особливу увагу приділено питанням юридичних інструментів, спрямованих на захист прав вкладників у випадках банкрутства банківських установ, та аналізу ефективності системи гарантування вкладів фізичних осіб у контексті сучасних викликів.

Стаття також містить рекомендації для вкладників щодо мінімізації ризиків, пов'язаних із укладенням договорів банківського вкладу, та практичні поради щодо дій у разі виникнення спорів із банками. Крім того, матеріал буде корисним для юристів, які спеціалізуються на банківському праві, а також для працівників фінансового сектору, що прагнуть удосконалити свою діяльність. Ця стаття допоможе поглибити розуміння правової природи банківських вкладів, оцінити можливі ризики, пов'язані з їх укладенням, та знайти шляхи вирішення правових проблем, що виникають у сфері банківської діяльності.

Ключові слова: договір банківського вкладу, права вкладників, обов'язки банків, фінансова стабільність, гарантування вкладів.

Shemet D.S. Bank deposit agreement: rights of depositors and obligations of banks.

The article is devoted to an in-depth analysis of the legal nature of the bank deposit agreement, its significance in the legal regulation of relationships between depositors and banks, as well as the practical aspects of the implementation of rights and obligations by the parties. Special attention is paid to the rights of depositors, including the right to deposit return, receipt of accrued interest, and adequate protection in case of a bank's violation of the agreement terms or legislation. Mechanisms for guaranteeing individual deposits, the role of state institutions in ensuring these guarantees, and the impact of financial monitoring on the observance of depositors' rights are examined. Particular focus is placed on the obligations of banks, including the timely fulfillment of contractual obligations, accurate

calculation of interest under agreed conditions, provision of complete and transparent information to clients about the agreement terms, compliance with financial security standards, and adherence to the requirements of current legislation. The article includes an extensive analysis of the legal framework governing bank deposits in Ukraine, emphasizing the crucial role of the National Bank of Ukraine in setting standards and regulations for banking institutions.

Additionally, key aspects of judicial practice are considered, highlighting the most common disputes between banks and depositors, such as early deposit returns, unilateral changes to contract terms, inadequate client notifications about risks, and banks' failure to meet their obligations. Special attention is given to legal tools aimed at protecting depositors' rights in cases of bank insolvency, as well as an analysis of the effectiveness of the deposit guarantee system for individuals in the context of modern challenges. The article also provides recommendations for depositors on minimizing risks associated with signing bank deposit agreements and practical advice on how to act in the event of disputes with banks. Furthermore, the material will be useful for lawyers specializing in banking law and for financial sector employees seeking to improve their professional activities. This article will help deepen the understanding of the legal nature of bank deposits, assess potential risks associated with their conclusion, and identify ways to resolve legal issues arising in the banking sector.

Key words: bank deposit agreement, rights of depositors, obligations of banks, financial stability, deposit guarantee.

Постановка проблеми. Договір банківського вкладу є важливим елементом фінансових відносин, що має значний вплив на економічну стабільність і розвиток банківської системи країни. Він сприяє залученню вільних фінансових ресурсів від фізичних осіб та підприємств, підтримує розвиток інвестиційних процесів і зміцнює грошово-кредитну політику. Водночас цей договір є не лише фінансовим, а й юридичним інструментом, що створює взаємні зобов'язання між вкладниками та банківськими установами.

Актуальність теми договору банківського вкладу особливо зростає в умовах сучасної економічної ситуації в Україні, яка характеризується фінансовою нестабільністю та кризовими явищами у банківському секторі. В умовах зростаючих ризиків для вкладників важливими стають питання правової захищеності учасників банківських відносин та виконання обов'язків банками в рамках укладених договорів. Враховуючи існуючі прогалини в нормативно-правовому регулюванні та низький рівень фінансової грамотності серед населення, проблеми, що стосуються порушення умов договору банківського вкладу, набувають особливої актуальності.

Метою статті є аналіз правової природи договору банківського вкладу, визначення прав вкладників і обов'язків банків, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування. Особлива увага приділяється питанням ефективного правового регулювання, механізмів захисту прав вкладників, виконання банками своїх зобов'язань та функціонування системи гарантування вкладів. Договір банківського вкладу регулює складну систему взаємовідносин між вкладниками та банками. Його застосування пов'язане з низкою проблем, серед яких - недостатня обізнаність вкладників про свої права, відсутність ефективних механізмів їх захисту, затримка виплат або зміна умов договору без попереднього погодження. Крім того, банки стикаються з викликами щодо виконання своїх зобов'язань, зокрема, необхідністю забезпечення прозорості фінансового моніторингу, дотримання антикорупційного законодавства та врегулювання проблеми банкрутства банківських установ.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика договору банківського вкладу активно досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. Зокрема, О.С. Кібенко акцентує увагу на правовій природі банківських вкладів, підкреслюючи важливість вдосконалення механізмів захисту прав вкладників. Н. С. Кузнецова досліджує проблеми, пов'язані з односторонньою зміною умов договорів банками та недотриманням вимог законодавства щодо захисту інтересів клієнтів. Серед зарубіжних дослідників Роберт Кларк наголошує на необхідності забезпечення прозорості банківських відносин, а Карл Хайнц акцентує увагу на механізмах гарантування вкладів у різних країнах, підкреслюючи їхню роль у забезпеченні фінансової стабільності та підвищенні довіри вкладників.

В Україні правове регулювання договору банківського вкладу базується на положеннях Цивільного кодексу України, зокрема глави 71, а також Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Ключову роль у забезпеченні прав вкладників відіграє Фонд гарантуван-

ня вкладів фізичних осіб, який є основним механізмом відшкодування вкладів у разі банкрутства банку. Однак, незважаючи на активне дослідження цієї проблематики, залишається необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання, підвищення фінансової грамотності населення та адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів. Це підтверджує важливість подальшого вивчення договору банківського вкладу як у теоретичному аспекті, так і в практичному застосуванні.

Вклад основного матеріалу. Договір банківського вкладу є одним з найважливіших елементів фінансових відносин у сучасному суспільстві. Він має пряму вплив на економічну стабільність не лише окремих громадян, а й цілих державних систем, зокрема в умовах кризових ситуацій та неплатоспроможності банків. Цей тип договору є підставою для формування довіри вкладників до банківської системи, забезпечуючи, в свою чергу, грошовий обіг і розвиток фінансових ринків. Оскільки договір банківського вкладу є різновидом цивільно-правових договорів, його зміст та умови визначаються як законодавством України, так і загальними принципами цивільного права, зокрема щодо зобов'язань.

Перш за все, варто зазначити, що згідно з Цивільним кодексом України, договір банківського вкладу є контрактом, що регулюється главою 71 цього кодексу. Відповідно до ст. 1058 Цивільного кодексу, банк зобов'язується прийняти від вкладника гроші на депозит, виплатити відсотки на суму цього вкладу та повернути основну суму вкладу в обумовлений термін [1]. Таким чином, цей тип договору є взаємозобов'язуючим для обох сторін. У зв'язку з цим важливою є деталізація прав і обов'язків як для банку, так і для вкладника.

Правовий статус вкладника у рамках договору банківського вкладу передбачає наявність у нього прав, які є невід'ємною частиною будь-якого зобов'язального правовідношення. Основним правом вкладника є право на повернення вкладу та нарахованих відсотків відповідно до умов договору. Це право на повернення коштів можна реалізувати в обумовлений термін або, в разі вкладу на вимогу, у будь-який час. Вкладник також має право на отримання відсотків за користування його грошовими коштами, які нараховуються відповідно до умов договору банківського вкладу. Важливою частиною є й те, що умови договору визначають порядок виплати відсотків і суму, що підлягає поверненню, тому в разі порушення банком цих умов вкладник має право звернутися до суду або контролюючих органів для захисту своїх інтересів [3].

Нарахування відсотків є одним із найбільш чутливих аспектів договору банківського вкладу. Відсотки на вклад, як правило, нараховуються щомісяця, щоквартально або по завершенню терміну вкладу. Зазначене питання є важливим не тільки для вкладників, але й для банків, оскільки відсоткові ставки безпосередньо впливають на економічну привабливість фінансових продуктів, що пропонуються громадянам. Порядок нарахування відсотків і їх розмір можуть бути чітко визначені договором, що гарантує вкладникам стабільність і передбачуваність доходу. Однак іноді виникають ситуації, коли банки здійснюють несанкціоновані зміни відсоткових ставок або умови нарахування без погодження з вкладниками, що є порушенням цивільного законодавства.

Що стосується обов'язків банків, то, відповідно до ст. 1058 Цивільного кодексу України, банк зобов'язується не лише зберігати вклади вкладників, а й нараховувати відсотки на ці суми. Водночас обов'язок банку включає також повернення вкладу по закінченню строку, якщо інше не було передбачено договором [5]. Крім того, банк зобов'язаний інформувати вкладника про умови нарахування відсотків, зміни умов депозитних програм, а також про можливість дострокового повернення вкладу. Якщо банк порушує ці умови, вкладник має право на відшкодування збитків, понесених через неналежне виконання договору. Особливої уваги заслуговує питання гарантій, які надаються вкладникам у разі банкрутства або ліквідації банку. В Україні це питання регулюється Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», що забезпечує захист коштів вкладників у межах гарантованої суми в разі неплатоспроможності банку. Гарантована сума вкладнику становить до 400 тис. грн. Однак важливо зазначити, що ці гарантії не поширюються на всі види депозитів, а лише на вклади фізичних осіб у національній валюті, що вносилися до банків, які є учасниками системи гарантування [2].

Не менш важливим є питання правової відповідальності банків у випадку порушення умов договору. Відповідно до ст. 1060 Цивільного кодексу України, у разі порушення зобов'язань за договором банківського вкладу банк зобов'язаний відшкодувати вкладнику завдані збитки. У разі затримки з поверненням вкладу чи нарахуванням відсотків вкладник має право на стягнення пені, що визначена договором або законодавством [1]. У практиці існують випадки, коли банки

намагаються уникати відповідальності, наприклад, змінюючи умови договору без попереднього погодження з вкладником або без належного попередження про зміну процентних ставок. Це є порушенням прав вкладників і може призвести до виникнення судових позовів.

Іншою важливою проблемою, що виникає в контексті договору банківського вкладу, є питання дострокового повернення коштів. Якщо вкладник з різних причин бажає повернути свої кошти до закінчення строку вкладу, банк має право накласти штраф або інші фінансові санкції, якщо це було передбачено умовами договору. Однак на практиці часто виникають суперечки стосовно правомірності таких штрафів і їхнього розміру, особливо коли вони є надмірними [4].

З огляду на ці обставини, правове регулювання договору банківського вкладу повинно бути більш гнучким і адаптованим до реалій сучасного фінансового середовища. Законодавство повинно забезпечити рівновагу між інтересами вкладників та банків, створюючи механізми для розв'язання спірних питань, зокрема через арбітраж або позасудові способи вирішення конфліктів.

Договір банківського вкладу є важливим елементом правового забезпечення фінансових відносин в Україні. Вивчення особливостей правовідносин між банками та вкладниками, а також розгляд окремих аспектів його правового регулювання дозволяє виявити низку проблем та питань, які потребують вдосконалення законодавства і практики. Одним з таких аспектів є питання гарантій для вкладників у разі неплатоспроможності банку. Як уже згадувалося раніше, основним механізмом захисту інтересів вкладників є система гарантування вкладів фізичних осіб, яка встановлює певні межі відшкодування вкладів. Проте це питання не позбавлене суперечок, оскільки зокрема стосується визначення меж гарантованої суми і принципів забезпечення виконання цієї системи. Необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу так, щоб вкладники мали чітке розуміння своїх прав і могли своєчасно отримати відшкодування, навіть якщо банк ліквідується. Тому з огляду на зростання кількості випадків, коли банки потрапляють у кризові ситуації, актуальним є питання створення додаткових механізмів контролю за діяльністю фінансових установ. Необхідно посилити роль Національного банку України та інших державних органів у моніторингу стану фінансових установ і забезпеченні стабільності банківської системи загалом. Водночас важливою є робота з підвищення рівня фінансової грамотності громадян, оскільки недостатня обізнаність вкладників щодо їхніх прав та обов'язків часто призводить до порушень та маніпуляцій з боку банків.

Ще однією важливою проблемою є практична реалізація прав вкладників на повернення коштів. В Україні досить часто виникають ситуації, коли банки не дотримуються обумовлених строків повернення вкладів або затримують виплату відсотків. В таких випадках вкладники, не маючи достатнього досвіду або знань про законодавство, змушені звертатися до суду, що, у свою чергу, не завжди є ефективним і своєчасним способом захисту їхніх прав. Тому законодавець повинен передбачити більш чіткі механізми для швидкого вирішення спірних питань і позасудові шляхи вирішення конфліктів між вкладниками та банками [5]. Однією з важливих сфер, що потребує вдосконалення, є питання несанкціонованих змін умов договору банківського вкладу. На практиці нерідко виникають ситуації, коли банки змінюють умови депозитних програм або процентні ставки без попереднього погодження з клієнтами. Це порушує основні принципи договору, що включають добросовісність та справедливість, і може призвести до непорозумінь або навіть втрати частини суми вкладу. Враховуючи це, законодавець має забезпечити додаткові механізми для захисту прав вкладників, а також чітко визначити, що саме може бути змінено і в яких випадках банки можуть вносити зміни до укладених договорів.

На додаток до зазначеного, важливою є також проблема прозорості банківських операцій. Вкладники повинні мати можливість швидко і чітко отримувати інформацію щодо стану свого вкладу, нарахованих відсотків та змін умов договору. Інформація повинна бути доступною, зрозумілою та розміщеною на офіційних веб-сайтах банків, а також наданою вкладникам у разі їхнього звернення. У свою чергу, банки повинні мати ефективні системи для збору та обробки цієї інформації, що дозволяє швидко реагувати на запити вкладників.

З огляду на вищезгадані проблеми, можна зробити висновок, що правове регулювання договору банківського вкладу в Україні потребує серйозного удосконалення. Перш за все, необхідно забезпечити баланс інтересів вкладників та банків, щоб права громадян були належно захищені в разі порушень з боку фінансових установ. Другим важливим кроком є посилення контролю за діяльністю банків, щоб мінімізувати ризики фінансових криз та банкрутств, які можуть призвести до втрат вкладників.

Для ефективного захисту прав вкладників також слід посилити контроль за діяльністю Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, розширивши його повноваження і зменшивши час, необхідний для виплати гарантованих сум вкладникам. Важливим є і вдосконалення механізмів моніторингу діяльності банків, оскільки це дасть змогу своєчасно реагувати на фінансові труднощі та забезпечувати належний захист прав громадян [5]. З іншого боку, важливим завданням є підвищення рівня фінансової грамотності населення, щоб громадяни могли вільно орієнтуватися в фінансових продуктах і розуміти свої права та обов'язки у відносинах з банками. Необхідно створювати навчальні програми, проводити семінари та інші заходи для покращення фінансової обізнаності серед широких верств населення.

Отже, вирішення проблем, пов'язаних з договором банківського вкладу, є складним і багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу, який включає як вдосконалення законодавства, так і зміцнення фінансової стабільності на макрорівні. Усе це має забезпечити кращий захист прав вкладників та розвиток фінансових ринків в Україні.

Висновки. Договір банківського вкладу є ключовим елементом взаємовідносин між банками та їх клієнтами, тому важливість належного правового регулювання цього виду договору не можна переоцінити. Вивчення прав вкладників та обов'язків банків дозволяє виявити низку проблем, які потребують подальшого вдосконалення в рамках національного законодавства. Насамперед, варто зазначити необхідність посилення механізмів захисту прав вкладників у разі фінансових труднощів банків та вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб. Незважаючи на існуюче законодавче регулювання, існує потреба в посиленні контролю за діяльністю фінансових установ, зокрема через покращення моніторингу банківських операцій, забезпечення прозорості та підвищення рівня фінансової грамотності громадян. Для цього необхідно впровадити механізми, які б забезпечували баланс інтересів банків та вкладників, одночасно знижуючи ризики втрати вкладниками своїх коштів через неплатоспроможність банків.

Враховуючи ці аспекти, важливим кроком для держави є покращення нормативно-правового забезпечення банківських вкладів, що дозволить забезпечити ефективний захист прав громадян та сприятиме розвитку фінансової стабільності на рівні банківської системи. В майбутньому законодавство повинно адаптуватися до нових викликів, таких як зміни в економічній ситуації та вплив новітніх технологій, щоб банківські відносини залишалися прозорими, надійними та справедливими для всіх учасників ринку. Загалом, подальше вдосконалення механізмів контролю за банківськими установами та підвищення фінансової грамотності вкладників сприятиме розвитку стабільної та ефективної банківської системи в Україні, що, в свою чергу, зміцнить економічну ситуацію та сприятиме зростанню довіри до фінансових установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 року № 4452-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 27. Ст. 270.
3. Лепех С.М. Умови договору банківського вкладу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 63–65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/13>.
4. Лепех С.М. Зобов'язання за договором банківського вкладу (депозиту): сучасний стан та перспективи законодавчого регулювання. 2020. С. 490–518. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-244-2-2-3>.
5. Смалюк Т.В. Права та обов'язки сторін договору банківського вкладу. Інститут права ім. І. Малиновського. 2010.